

BİBLİYOGRAFYA :

Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri* (haz. Cemal Kurnaz), Ankara 1986, s. 211, 219; Levend, *Divan Edebiyatı*, s. 122-123; Mustafa Nihat Özön, *Edebiyat ve Tenkit Sözlüğü*, İstanbul 1954, s. 243; İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1989, I, 461; II, 291-292, 352-356; Dihhudâ, *Luğatnâme*, VII, 253; B. Carra de Vaux, "Belkis", *İA*, II, 492-493; "Belkis", *TDEA*, I, 393.

CEMAL KURNAZ

BELKUVÂRÂ SARAYI

**Sâmerrâ'nın güneyinde
854-859 yılları arasında inşa edilen ve
günümüze bazı kalıntıları ulaşan
büyük Abbâsî sarayı
(bk. ABBÂSİLER [SANAT]).**

BELL, Gertrude Lowthian

(1868-1926)

**Ortadoğu'da
İngiliz ajanlığı yapan
kadın arkeolog ve sanat tarihçisi.**

Kuzeybatı İngiltere'nin Durham şehrinde dünyaya geldi. Londra'da Queen's College'de öğrenim gördükten sonra 1887'de Oxford'da Lady Margaret Hall'ün tarih bölümünden mezun oldu. 1891'de Farsça öğrenmeye başladı ve teyzesinin kocası Sir Frank Lascelles'in Tahran'a elçi olarak tayin edilmesi üzerine 1892'de onun yanına gitti. Aynı yılın sonunda İngiltere'ye döndü ve bu seyahatine dair notlarını yayıma hazırladı. 1894'te *Safer Nameh, Persian Pictures* başlığı altında imzasız olarak yayımlanan ve İran ile Osmanlı Devleti hakkındaki görüşlerini Anadolu, İstanbul ve Bursa'ya dair kısa tasvirlerle anlatan bu küçük kitap ölümünden sonra 1928'de ve 1947'de yeniden basılmış, 1949'da da Almanca olarak yayımlanmıştır (*Persische Reisebilder* [trc. K. von Schab], Hamburg). Miss Bell birkaç yıl sonra da Hâfız divanından bazı parçaları İngilizce'ye çevirmiş ve bunlar *Poems from the Divan of Hafiz* başlığı ile basılmıştır (London 1897, 1928). Fakat bu çeviri onun İran kültürü ile son ilişkisi olmuş, o günlerden sonra Arap âlemini tercih etmiştir. Özellikle Arap aşiretlerinin, bedevilerin yaşayışlarını ilgi çekici ve bunun İngiliz Ortadoğu politikasına faydası olacağını düşünmüştür. Böylece Miss Bell'in çalışmaları iki taraflı olarak gelişmiştir. Bunların birincisi onun arkeolog ve sanat tarihçisi tarafı, ikincisi ise Araplar'ın arasına girerek onların İngiliz yayılma programına uymalarını sağlamaya çalışan politik tarafıdır.

Gertrude
Lowthian Bell
Arabistan'daki
kıyafetiyle
çadır önünde

Miss Bell 1893-1899 yılları arasında Almanya, İtalya, İsviçre ve Fransa'da seyahatler yaptıktan sonra ilk defa olarak 1899'da Kudüs'e gitti. Buradan 1900'ün Haziran ayında yola çıkarak Suriye'yi dolaştı ve Cebelidürüz'a gitti. 1902-1903'te Hindistan, Cava, Burma, Çin, Japonya ve Amerika'yı dolaştıktan sonra Ortadoğu gezisini 1905'te tekrarlayarak aynı yerlerden bir daha geçti ve bu gezilerde gördüklerini bir seyahatnâme biçiminde değil, daha çok cöl insanlarının yaşantı ve duygularını dile getiren bir üslûpla *The Desert and the Sown* başlığı altında bir kitap halinde yayımladı (London 1907; Almanca'sı: *Durch die Wüsten und Kulturstätten Syriens*, Leipzig 1908).

1905 yılında Filistin ve Suriye'ye yaptığı gezide Antakya-İskenderun üzerinden Anadolu'ya geçen Miss Bell Payas'tan Konya'ya kadar uzanan bir inceleme gezisi yaptı. Bu sırada onu bu bölgedeki eski hristiyan yapıları ilgilendiriyordu. Burada en önemli çalışması, Karaman'ın 40 km. kadar kuzeyindeki Karadağ'da olmuştur. Binbirkilise denilen bu bölgede Madenşehir ve Değleören yerlerinde incelemeler yaptıktan sonra Konya yönünde yoluna devam etti. Daha sonra da Konya'dan Meram ve Sille'ye uzanarak buradaki Bizans çağından kalma kiliseleri inceledi. Bu Anadolu seyahatinde topladığı notları "Notes on a Journey through Cilicia and Lycaonia" başlığı ile Paris'te *Revue Archéologique*'in 1906-1907 yıllarında çıkan sayılarında altı makale halinde yayımladı. Her gittiği yerde çadır kurup at üstünde güç erişilir yerleri dolaşan bu İngiliz kadınına bu azmi sağlayan itici gücün yalnız ücre yerlerdeki unutulmuş tarihi eserleri bulmak, incelemek ve tanıtmak olduğu sanılmamalıdır. Miss Bell, o sıralarda dağılmakta olan Osmanlı Devleti'nin durumunu yakından görmeyi ve

elde edeceği bilgileri sırası geldiğinde bu devlete karşı kullanmayı daha o vakit tasarlamış olmalıdır. Yanından hiç ayırmadığı sadık adamı ise Fartuh (?) adında bir Ermeni idi.

1905 yılı yazında yurduna dönen Bell 1907'nin Nisan ayında yeniden İzmir, Manisa, Miletos, Isparta üzerinden İç Anadolu'ya ulaşır. Karadağ'da Anadolu'nun Ortaçağ tarihî coğrafyası uzmanı Sir W. M. Ramsay ile buluşarak burada öğren yerlerindeki kalıntılarda birlikte kazılar yaparlar. Bu çalışmalar sonunda her ikisinin imzası ile *The Thousand and One Churches (Binbirkilise)* adlı hacimli ve bol resimli kitap yayımlanmıştır (London 1909).

Miss Bell 1908 yılını Binbirkilise hakkındaki kitabın kendisine ait bölümlerini yazmakla geçirdikten sonra 1909 başlarında Halep'ten yola çıkarak güneye iner ve çölü geçip Fırat'ın batısında olan Uhaydır Sarayı harabesine ulaşır. Daha sonra birkaç defa daha gittiği bu çok önemli kale ve saray kalıntısına dair *The Palace and Mosque of Ukheidir* adıyla büyük bir kitap yayımlamıştır (Oxford 1913). Bu saray üzerindeki çalışmalarından önce Bağdat, Musul, Cizre, Diyarbakır, Harput, Malatya, Darende, Tomarza, Kayseri, Ereğli'den Konya'ya kadar yolculuğunu ve yolda gördüklerini *Amurath to Amurath* (London 1911, 1924) adlı kitabında anlatmıştır. 1911'de yine Uhaydır'da çalışmalar yaptıktan sonra Bağdat'tan kuzeye çıkarak Nusaybin ve Mar'din üzerinden Silvan'a giden Miss Bell yolu üstündeki Nestûrî kiliselerini inceler; Silvan'da da çalıştıktan sonra Diyarbakır üzerinden Viranşehir'e, oradan Re'sûl'ayn'a ve Harran'a geçer. Buradan sonra uğradığı Kargamış'ta meşhur İngiliz gizli istihbarat servisi ajanı T. E. Lawrence ile tanışır. Halep üzerinden İngiltere'ye dönen Bell'in Güneydoğu Anadolu'daki bu araştırmaları önce J. Strzygowski ve M. van Berchem'in Diyarbakır hakkındaki büyük kitaplarının (*Amida*, Heidelberg 1910) içinde "Churches and Monasteries of the Tur Abdin" başlığıyla ayrı bir bölüm halinde yayımlanmış, sonra da genişletilerek kitap halinde basılmıştır (Heidelberg 1913).

Miss Bell 1913 yılı sonunda Şam'dan ayrılarak daha zor bir seyahate çıktı. Bu defa "Arabia Deserta" denilen Necid çölüne girerek Kuzildeniz ile Basra körfezi arasındaki arazinin ortasında olan ve Osmanlı Devleti'ne taraftar görünen bir aşiretin idaresindeki Hâil'e gitme kara-

rında idi. Türk hükümetinin bütün önleyici tedbirlerine rağmen yanına muhafız dahi almadan yola çıkan Miss Bell kırk günde Hâil'e varmış, buradaki aşiretin başındakilerle tanışmış ve birtakım maceralardan sonra I. Dünya Savaşı'nın başlamasından beş ay önce Bağdat'a ulaşmıştır. Belki en meraklı seyahati olan bu yolculuğun notları yayımlanmamıştır; ancak Miss Bell'in mektuplarında özet olarak bir hikâyesi bulunmaktadır.

1914 Mayıs'ında İstanbul üzerinden İngiltere'ye dönen Miss Bell az sonra başlayan I. Dünya Savaşı'nda, önce Boulogne'daki savaş yaralı ve kayıplarını arayan komitede görev aldı. Fakat 1915 yılının Ekim ayında bu görevinden alınarak Albay Lawrence ile birlikte, Osmanlı idaresine karşı Arap ayaklanmasını hazırlayanlar arasında bulunmak üzere Kahire'ye gönderildi. Kargamış'ta kazı yapan İngiliz arkeologlarından L. Wooley ile Osmanlı Devleti'nin çeşitli yerlerinde (Girit, Tesalya, Anadolu) yıllardır dolaşan arkeolog D. Hogarth da aynı serviste idi. Ayrıca burada savaştan önce Anadolu'yu baştan başa gezen Anadolu arkeolojisi uzmanı Sykes de bulunuyordu. Miss Bell 1916'da bir süre Kahire'deki bu istihbarat bürosunda çalıştıktan sonra Mezopotamya'daki İngiliz başkumandanlığı emrine verilerek General Sir Percy Lake'in yanına gönderilip Basra'da görevlendirildi.

Miss Bell'in savaştan sonra ilmi faaliyeti tamamen durdu. Önce General P. Cox'un, 1923'ten itibaren de Irak'taki İngiliz devlet komiseri olan Sir H. Dobbs'un yanında Bağdat istihbarat servisinde görevini sürdürdü. Burada İngiliz menfaatlerini korumak üzere onun Arap aşiretlerinin tutum ve eğilimleri üzerindeki tavsiyeleri uygulanıyor, yeni kurulan Irak'ın kuzey kısmının Türkiye ile birleşmesini önleyecek tedbirler alınıyordu. Miss Bell'in en büyük dostu ve desteği, Hicaz Emiri Hâşimî Hüseyin'in büyük oğlu Faysal'dı (daha sonra Irak Kralı I. Faysal). Miss Bell, Bağdat'ta bir millî müze kurulması için çalışır ve bir taraftan da politika gayretlerini sürdürürken sağlığının bozulması üzerine İngiltere'ye dönmesi tavsiyelerini geri çevirmiş ve 12 Temmuz 1926 gecesi buradaki evinde ölmüştür. İntihar ettiği, hatta politik sebeplerle öldürüldüğü yolunda söylentiler de bulunmaktadır.

Miss Bell'in oldukça zengin kütüphanesi Bağdat'ta kurulacak bir arkeoloji

enstitüsüne bağışlanacaktı; ancak kız kardeşi Lady Richmond kitapları, Bell'in notları ve Arabistan'la Anadolu'da çektiği fotoğrafların negatifleriyle birlikte İngiltere'de Newcastle upon Tyne'de bulunan King's College'a bağışlamıştır. Miss Bell dostlarına hayatı boyunca pek çok mektup yollamıştır. Bunlarda gördüğü yerler, tanıdığı insanlar ve karşılaştığı yaşama şartları hakkında geniş bilgiler verir. Ölümünden sonra bu mektupların bir kısmı üvey annesi Lady Bell tarafından iki cilt olarak *The Letters of G. Bell* (London 1927) adıyla, bir kısmı da (ilk mektupları) Elsa Richmond tarafından *The Earlier Letters of G. Bell* (London 1937) adıyla yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

M. R. Ridley, *Gertrude Bell*, London 1941; W. C. Donkin, *Catalogue of the Gertrude Bell Collection in the Library of King's College-Newcastle upon Tyne*, Newcastle upon Tyne 1960; *The Dictionary of National Biography*, Oxford 1961, II, 74-76; S. Hill, *Gertrude Bell (1868-1926)*, Newcastle upon Tyne 1976; Fr. Babinger, "Miss Gertrude Lowthian Bell", *Isl.*, XVI (1927), s. 126-129; Semavi Eyice, "Anadolu Arkeoloji Tarihinden Portreler: 1-Gertrude Bell", *Arkeoloji ve Sanat*, I/2, İstanbul 1978, s. 7-10; E. Monroe, "Gertrude Bell (1868-1926)", *Bulletin of the British Society for Middle Eastern Studies*, VII/1, London 1980, s. 3-23; G. Michael Wickens, "Bell", *Elr.*, IV, 126-127.

SEMAVİ EYİCE

BELL, Richard

(1876-1952)

Kur'an-ı Kerim hakkında mesnetsiz iddialar ileri süren ve Kur'an tercümesiyle tanınan İngiliz şarkiyatçısı.

İskoçya'da dünyaya geldi. Edinburgh Üniversitesi'nde edebiyat ve ilâhiyat okuyarak başladığı yüksek öğrenimini Almanya'da tamamladı. Ülkesine döndüğünde Edinburgh Üniversitesi'nin İbrâ-nîce Kürsüsü asistanlığına tayin edildi; bir yandan da Arapça dersleri verdi. Daha sonra dinine hizmet amacıyla üniversitedeki görevini bırakarak bir taşra kasabası olan Wamphray'de papazlığa başladı. 1921'e kadar sürdürdüğü geçici kilise hizmetinin ardından tekrar Edinburgh Üniversitesi'ne dönerek Arapça dersleri vermeye devam etti. Bell akademik kariyerinin sonuna kadar herhangi bir Arap ülkesini ziyaret etme fırsatı bulmadan yetmiş bir yaşında emekliye ayrıldı (1947); beş yıl sonra da ömrünün çoğunu geçirdiği Edinburgh'da öldü.

Eserleri. Pek üretken bir yazar olmayan Bell, önceleri Edinburgh Üniversitesi'nin kütüphanesindeki yazmalardan faydalanarak müslümanların matema-tik ilmine yaptıkları katkıları incelemek istemişse de daha sonra hocalarının ve dostlarının ısrarlarıyla Hz. Muhammed ve Kur'an üzerinde çalışmalar yapmıştır. 1. *The Origin of Islam in Its Christian Environment*'tir (Londra 1926, 1968). Yedi kısımdan oluşan eserde önce Hristiyanlığın tarihini özetlemekte, arkasından bu dinin Araplar'a, İslâm'ın doğuşuna ve gelişmesine olan etkilerini ele almakta, daha sonra da Hz. Muhammed'in peygamberliğini incelemektedir. 2. *The Qur'an Translated, with a Critical Re-arrangement of the Surahs* (I-II, Edinburgh 1937-1939, 1960). Bell'in en önemli çalışması olan bu eser İngilizce Kur'an meâlidir. Eserdeki notlarla çeşitli açıklamalar yazarın ölümünden sonra *An Introduction to the Koran* adıyla ayrıca yayımlanmış (Edinburgh 1953) ve bu kitap daha sonra öğrencisi Montgomery Watt tarafından gözden geçirilerek çift imzayla tekrar basılmıştır (Edinburgh 1970). Bell'in bu meâlde, Ahd-i Atık üzerinde çalışırken öğrendiği prensipleri uygulayarak süreleri yeniden düzenlemesi, Kur'an'a edebî açıdan bakıp onu bölümlere ayırması, âyetleri tek tek, hatta bölüm bölüm ele alarak nüzul (kendi ifadesiyle ilham) tarihlerine göre yeniden sıralamaya kalkışması müslüman ve gayri müslim çevrelerde tepki uyandırmıştır (bk. Arberry, I, 14). A. Guillaume gibi önde gelen bazı araştırmacılar, âyetleri parçalayarak ve birbirlerinden ayırarak tamamen indî mülâhazalarla yerlerini değiştirmesinin bu meâli kullanılmaz hale getirdiğini itiraf etmektedirler (*MW*, XLVIII/3 [1957], s. 248).

Bell'in eserinde Kur'an ile ilgili olarak ileri sürdüğü temel hipotezlerden bazıları şunlardır: a) Kur'an müslümanların inandığı gibi vahye değil şairlere gelen ve Peygamber'in kendi aklının ürünü olan ilham benzeri bir çeşit iç telkine dayanmaktadır. b) Peygamber Kur'an'ı telif etmekle kalmamış, aynı zamanda şartlar ve ihtiyaçlar gerektirdikçe metinde pek çok değişiklik ve düzeltmeler de yapmıştır. c) Kur'an eski kavimlerle ilgili kıssalar konusunda Kitâb-ı Mukaddes'e çok şey borçludur. d) Normal vahiy kısa pasajlardan ibarettir veya başka bir ifadeyle Kur'an kısa pasajlardan oluşmaktadır. e) Peygamber'in "edebî faaliyeti" veya vahiy üç farklı döneme ay-